

АНОТАЦІЯ

Лесюк В. С. Оцінка і забезпечення економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»). – Полтавський державний аграрний університет Міністерства освіти і науки України, Полтава, 2025.

У дисертаційній роботі зроблено обґрунтування теоретико-методичних засад, а також запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення оцінювання і підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Сформульовано авторські визначення понять: «економічна ефективність», «конкурентоспроможність» та «конкурентне середовище».

Виділено рівні дослідження економічної ефективності аграрної складової національної економіки. Згідно з цим, дослідження здійснюються на рівні національної економіки, аграрного сектору, галузей рослинництва та тваринництва, регіону, а також аграрного підприємства. Водночас у межах аграрного підприємства досліджується економічна ефективність на рівні його підрозділів, господарських процесів і окремих видів продукції.

Розроблено механізм моніторингу економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств, що включає послідовні етапи оцінювання й аналізу показників, а також ідентифікацію чинників, які впливають на ефективність господарської діяльності. За результатами моніторингу передбачено надання зворотного зв'язку та підготовку звітів, що сприяє оперативному реагуванню на виявлені проблеми.

Виокремлено рівні господарювання аграрного підприємства. На рівні організації переважно відбуваються процеси, що безпосередньо залежать від керівництва: маркетингові дослідження, а також визначення цілей, стратегії й планування. Крім того, керівництво вирішує питання щодо залучення фінансування,

забезпечення земельними ресурсами, технікою, інфраструктурою та сировиною. На рівні виробництва персонал виконує вже покладені на нього обов'язки, пов'язані з виробництвом продукції. Водночас для забезпечення виробничих процесів здійснюються логістика та управління наявними запасами. На рівні реалізації відбувається просування й збут продукції, що виражається у вигляді отриманого доходу. Всі три рівні господарювання прямо та послідовно пов'язані один з одним, що створює умови для функціонування аграрного підприємства.

Розроблено алгоритм забезпечення економічної ефективності залежно від стану господарювання аграрних підприємств, який передбачає перелік заходів, зважаючи на наявний рівень економічної ефективності аграрних підприємств. Внаслідок зниження економічної ефективності рекомендується проводити пошук проблем і розробку стратегій для їх подолання, а з метою підвищення економічної ефективності – визначати можливості для подальшого вдосконалення та оптимізації господарювання аграрних підприємств.

Визначено особливості взаємозв'язку між економічною ефективністю та конкурентоспроможністю. Досягнення економічної ефективності є першочерговим етапом для забезпечення конкурентних переваг та сприяє підвищенню конкурентоспроможності аграрного підприємства. Водночас конкурентоспроможне підприємство має можливість використовувати свій економічний потенціал для вдосконалення виробництва та підвищення економічної ефективності.

Класифіковано та проаналізовано чинники конкурентного середовища аграрних підприємств, що впливають на їхню економічну ефективність та конкурентоспроможність. Виявлено джерела та об'єкти впливу чинників.

Розроблено систему оцінювання економічної ефективності, яка враховує основні аспекти діяльності аграрних підприємств. Процес оцінювання охоплює всі етапи: від постановки цілей і вибору критеріїв, підбору показників до формування результатів із візуалізацією у вигляді таблиць і рисунків та висновками.

Розроблено методику комплексного оцінювання економічної ефективності аграрних підприємств. Процес здійснюється в кілька послідовних етапів: розрахунок встановлених показників господарської діяльності аграрних підприємств, нормалізація

показників за методом Z-оцінки, групування показників за спільними характеристиками для проведення зваженої оцінки та розрахунку чотирьох інтегральних показників, а на завершення виконується зважена оцінка інтегральних показників для розрахунку індексу економічної ефективності. Інтегральні показники фокусуються на різних видах ресурсів аграрних підприємств, серед яких: земельні, матеріальні, трудові та фінансові ресурси.

Проведено комплексну оцінку економічної ефективності досліджуваних аграрних підприємств Полтавської області. Одержані результати різняться протягом аналізованого періоду, що вказує на економічну нестабільність національної економіки України загалом. Водночас найкращі результати показують аграрні підприємства, які економічно ефективно використовують наявні ресурси.

Розроблено методику комплексного оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств, яка виконується в кілька етапів: збір даних та розрахунок визначених показників господарської діяльності аграрних підприємств, нормалізація показників за методом Z-оцінки, групування показників за спільними характеристиками для здійснення зваженої оцінки та розрахунку чотирьох інтегральних показників, а насамкінець проводиться зважена оцінка інтегральних показників для розрахунку індексу конкурентоспроможності. Інтегральні показники відображають ключові конкурентні переваги аграрних підприємств, а саме: ринкову позицію, операційну ефективність, інноваційний потенціал, фінансову спроможність.

Здійснено комплексну оцінку конкурентоспроможності досліджуваних аграрних підприємств Полтавської області. Одержані результати вказують на наявність проблем з утримання ними стабільних позицій на ринку. Тому для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності необхідно оптимізувати наявні ресурси аграрних підприємств.

Розроблено матричний метод оцінювання для проведення аналізу конкурентного середовища аграрних підприємств (MACE-аналіз), який полягає у визначенні впливу чинників конкурентного середовища для розробки практичних заходів із забезпечення економічної ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. За допомогою мови програмування Python, розроблено програму

для проведення та візуалізації МАСЕ-аналізу, що дає змогу виміряти ступінь впливу чинників конкурентного середовища на аграрне підприємство. За підсумками проведеного МАСЕ-аналізу визначено суттєвий вплив соціальних, політичних, технологічних та ринкових чинників на економічну ефективність та конкурентоспроможність досліджуваних аграрних підприємств.

Розроблено модель формування конкурентних переваг аграрних підприємств. Модель передбачає перелік чітких та послідовних дій, спрямованих на формування конкурентних переваг аграрного підприємства.

Запропоновано резерви підвищення прибутку від реалізації продукції аграрних підприємств: оптимізація витрат, унормування середніх цін до ринкових, уникнення втрат під час зберігання, уникнення втрат під час доробки зернових та зернобобових культур, а також покращення режиму годівлі тварин. Для всіх резервів визначено конкретні організаційно-економічні заходи для їхнього забезпечення. Застосування запропонованих резервів у ВСК «Злагода», ПП «Імені Калашника», ТОВ «Востокстройгаз», ТОВ «Елеватор «Чиста криниця» та ТОВ «Гарант-2005» дало змогу визначити значний потенціал для підвищення прибутку від реалізації продукції на цих аграрних підприємствах.

Ключові слова: економічна ефективність, конкурентоспроможність, ефективність, конкуренція, конкурентне середовище, конкурентні переваги, матричний аналіз, комплексна оцінка, аграрні підприємства.

ABSTRACT

Lesiuk V. S. Assessment and assurance of the economic efficiency and competitiveness of agrarian enterprises. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 «Economics» (field of knowledge 05 «Social and Behavioural Sciences»). – Poltava State Agrarian University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2025.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological background and provides practical recommendations for improving the assessment and enhancing the economic efficiency and competitiveness of agrarian enterprises.

The author formulates definitions of key terms: «economic efficiency», «competitiveness», and «competitive environment».

Specific levels of analysis for assessing the economic efficiency of the agrarian component of the national economy have been identified. Accordingly, the research is conducted at the level of the national economy, agrarian sector, crop and livestock production, region, and individual agrarian enterprises. Meanwhile, within an agrarian enterprise, economic efficiency is examined at the level of its divisions, business processes, and certain types of products.

A mechanism for monitoring the economic efficiency and competitiveness of agrarian enterprises has been developed. This process follows a structured sequence of stages. First, the purpose and objectives of monitoring, along with the indicators of economic efficiency and competitiveness, are defined. Then, data is collected and used to assess and analyse the key indicators being studied. The results are then interpreted, serving as a basis for developing and implementing recommendations. Finally, the monitoring process must include feedback and reporting.

The levels of management within an agrarian enterprise have been identified. Processes that directly depend on the management primarily take place at the organisational level: market research, as well as objective and strategy setting, and planning. Furthermore, the management shall arrange financing, in particular provision of land, machinery, infrastructure, and raw materials. At the production level, the

staff perform their duties related to production. Meanwhile, logistics and inventory management are arranged to support production processes. At the sales level, the products are marketed and sold, generating revenue. These three management levels are directly and systematically interconnected, forming the background for effective operation of an agrarian enterprise.

An algorithm to enhance economic efficiency based on the management conditions of agrarian enterprises has been developed. This algorithm outlines a set of measures tailored to the existing level of economic efficiency of agrarian enterprises. If economic efficiency goes down, it is recommended to identify the underlying issues and develop strategies to address them. Conversely, when aiming to improve economic efficiency, one should address new opportunities for further enhancement and optimisation of agrarian enterprises.

The specific relationship between economic efficiency and competitiveness has been established. The developed scheme demonstrates that achieving economic efficiency is the background for ensuring competitive advantages, mirrored in higher competitiveness of an enterprise. Meanwhile, a competitive enterprise can use its economic success to improve its production and further increase its economic efficiency.

The factors of the competitive environment of agrarian enterprises that influence their economic efficiency and competitiveness have been classified and analysed. The sources and targets of factors have been identified.

A system for assessing economic efficiency, taking into account the key aspects of agrarian enterprises, has been developed. This system for assessing economic efficiency involves setting of the purpose and objectives of the assessment, choosing criteria, selecting relevant indicators on the basis thereof, collecting and processing data, and generating assessment results. The assessment is conducted based on the established criteria and is visualised in the form of spreadsheets and figures with conclusions.

A methodology for conducting a comprehensive assessment of the economic efficiency of agrarian enterprises has been developed. It is realised in several stages: collection and calculation of the key indicators related to economic activity of

agrarian enterprises, scaling of indicators using the Z-score method, grouping of the indicators based on common characteristics for a weighted assessment and calculation of four integral indicators, and finally calculation of the economic efficiency index through a weighted assessment of these integral indicators. The integral indicators are focused on various types of resources of agrarian enterprises, in particular: land, material, labour, and financial resources.

A comprehensive assessment of the economic efficiency of agrarian enterprises in Poltava region has been conducted. The results vary over the analysed period, reflecting the overall economic instability of Ukraine's national economy. However, the most successful enterprises are those that use the resources available in an economically efficient manner.

A methodology for conducting a comprehensive assessment of the competitiveness of agrarian enterprises has been developed. It is realised in several stages: collection and calculation of the key indicators related to the economic activity of agrarian enterprises, scaling of indicators using the Z-score method, grouping of indicators based on common characteristics for a weighted assessment and calculation of four integral indicators, and finally calculation of the competitiveness index through a weighted assessment of these integral indicators. The integral indicators reflect the key competitive advantages of agrarian enterprises, namely: market position, operational efficiency, innovation potential, and financial capacity.

A comprehensive assessment of the competitiveness of agrarian enterprises in Poltava region has been conducted. The results obtained are indicative of issues in preserving one's stable market positions. Therefore, to achieve a high level of competitiveness, it is essential to optimise the available resources of agrarian enterprises.

A matrix method of assessment for analysing the competitive environment of enterprises (MACE analysis) has been developed. This method is aimed to identify the influence of competitive environment factors to determine measures for enhancing economic efficiency and competitiveness of agrarian enterprises. The author has developed a Python-based programme for conducting and visualising the MACE analysis. The MACE analysis matrix enables measuring the scope of

influence that competitive environment factors exert on an enterprise. Based on the results of the MACE analysis, the research highlights the significant impact of social, political, technological, and market factors on the economic efficiency and competitiveness of the agrarian enterprises analysed.

A model for developing competitive advantages has been created. This model outlines a clear and structured sequence of actions designed to enhance the competitive advantages of an enterprise.

Five key reserves for increasing profits from the sale of products have been proposed: optimising costs, aligning average prices with market prices, minimising losses during storage, preventing losses in cereals and legumes post-harvesting activities, and improving animal feeding regime. For each strategy, specific organisational and economic measures have been identified to ensure their effective implementation. Application of these strategies at VSK Zlahoda, PP Imeni Kalashnyka, TOV Vostokstroihaz, TOV Harant-2005, and TOV Elevator Chysta krynytsia has shown a significant potential for increasing sales profits at these agrarian enterprises.

Keywords: economic efficiency, competitiveness, efficiency, competition, competitive environment, competitive advantages, matrix analysis, comprehensive assessment, agrarian enterprises.